

Szellem és Tudomány

a Miskolci Egyetem Alkalmazott
Társadalomtudományok Intézetének folyóirata

2026/1-2. szám.

Miskolc-Egyetemváros

Szerkesztőség

Fekete Sándor (főszerkesztő)

Kiss Daniel (felelős szerkesztő)

Graholy Éva (a szerkesztőbizottság titkára)

Szerkesztőbizottság

Szabó-Tóth Kinga (Miskolci Egyetem)

Horváth Zita (Miskolci Egyetem)

Kotics József (Miskolci Egyetem)

Nyíró Miklós (Miskolci Egyetem)

Czibere Ibolya (Debreceni Egyetem)

Loncsák Noémi (Debreceni Egyetem)

Glied Viktor (Pécsi Tudományegyetem)

Ewelina Kancik-Kołtun (Uniwersytet
Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)

Tomáš Dvorský (Univerzita Pavla Jozefa
Šafárika v Košiciach)

Lukáš Jakobovič (Univerzita Pavla Jozefa
Šafárika v Košiciach)

Peter Dubóczy (Univerzita Pavla Jozefa
Šafárika v Košiciach)

Kiadó

Miskolci Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

Alkalmazott Társadalomtudományok

Intézete

A szerkesztőség címe:

Miskolci Egyetem BTK

Alkalmazott Társadalomtudományok
Intézete

3515 Miskolc-Egyetemváros

Telefon: (46) – 565111/21-84

E-mail: btk.atti@uni-miskolc.hu

ISSN 2062-204X

A lap megrendelhető a szerkesztőség címén, vagy a megadott email címen.

Tartalom

Elmélkedő

- Fazekas Csaba:** Prohászka Ottokár, mint public intellectual, avagy tekinthetünk-e közszereplőnek egy történelmi személyiséget? 4
- Hegedűsné Veréb Anita:** „Ezért az óráért jöttem” A szent három nap kenotikus mélysége a balthasari teológiában 17
- Krabák Attila Adrián:** A közösségi coach, mint újszerű szereplő a társadalmi felzárkózás elősegítésében? 31
- Szabó-Tóth Kinga:** Az élet első ezer napja és a korai intervenció programok jelentősége biopszichoszociális keretrendszerben 61

Kitekintő

- Fodor Tamás Albert:** A tanácsdemokrácia elmélete Anton Pannekoek gondolkodásában – Kritika, alternatíva és gyakorlati koncepció 71
- Rabócz Vivien – Fonó Szabolcs:** A 20. század történelmének hatása a kelet-közép-európai kereszténydemokrácia sajátosságaira 89
- Takács Máté János:** Az Amerikai Egyesült Államok és Izrael Iránnal vívott háborújának előzményei a perzsa stratégiai örökség tükrében 115
- Udvarvölgyi Zsolt András:** A tanzániai választások margójára 129

Overview

- Ermidi Argiro Maria:** Water Security in a Changing World: A Case Study of Central and Eastern Europe 140
- Kenaan Arij:** The Role of International Bodies in Solving Conflicts in the Middle East 166
- Sergej Sinicyn – Mária Denciová – Gabriel Eštok:** An informational narrative on Slovakia's energy dependence on Russian gas 189

Recenzió

- Kiss Daniel:** Napjaink diktatúráinak logikájáról Anne Applebaum: Autokrácia Rt. 208

Fazekas Csaba

Prohászka Ottokár, mint public intellectual, avagy tekinthetünk-e közszereplőnek egy történelmi személyiséget?

<https://doi.org/10.32966/szellem.2026.001>

Absztrakt

Jelen tanulmány arra tesz kísérletet, hogy egy politikatudomány által gyakran elemzett, a szakirodalomban népszerűnek számító jelenség, a public intellectual („közszerelő értelmiségi”) jellemzőit történelmi példán keresztül próbálja meg értelmezni. Kérdésként, hipotézisként kívánja felvetni, hogy felhasználható-e ez a megközelítés a történelmi életrajzok szintén „divatos” műfajában. Az elemzés tárgyául választott személy Prohászka Ottokár (1858–1927) nagy hatású katolikus pap, közíró, tudós és szónok, 1905-től haláláig a székesfehérvári egyházmegye püspöke. Ha a public intellectual legfontosabb jellemzőit csokorba gyűjtjük, azt az összegző megállapítást tehetjük, hogy igen, a püspök közéleti tevékenysége alapján minden ponton megfelelt a közszereplő értelmiségiek társadalmi szerepvállalásával kapcsolatos elvárásoknak.

Kulcsszavak: public intellectual, Prohászka Ottokár, történelmi életrajz, értelmiség, közélet

I. Bevezetés

Egy közelmúltban megjelent tanulmányban a különösen a külföldi politikatudományi irodalomban (de újabban a hazaiában is) gyakran emlegetett public intellectual jelenséggel foglalkoztam (Fazekas 2023). Magyarra nehezen lefordítható terminus, leginkább a „közszerelő értelmiségi” fogalmának szoktuk megfeleltetni. A public intellectual / közszereplő értelmiségi jelenségéről szóló tanulmányok számos elemet, ismertetőjegyet, jellemzőt soroltak fel, amelyek alapján ez a tipikusan modern közéleti szerepkör beazonosítható, az adott személy közéletben betöltött szerepe mérlegelhető és alkalmazható. Jelen írásunk célja egy gondolatkísérlet: E csokorba gyűjtött jellemzők alapján vissza lehet-e vetíteni a public intellectual értelmezését a múltba, vagyis azonosíthatunk-e ekként történelmi személyiségeket,

beszélhetünk-e „történeti közszereplésről” („public intellectual in the past”)”? A kérdésre persze könnyű lenne egyből igenlő választ adni, hiszen maga a szerepkör a 19. század végén alakult ki, ezért nyilván már a 20. század első felében is voltak olyan értelmiségiek, akik tudományterületük magas szintű művelése mellett rendszeresen megszólaltak társadalmi és politikai kérdésekben, véleményükre odafigyelt a közvélemény és számos politikai döntéshozó is. A legfontosabb különbség esetükben, hogy már lezárt életutakról beszélhetünk. (Nagyon is elfogadható és indokolható az a megközelítés, amely a Dreyfus-perrel, különösen Emile Zola tevékenységével hozza összefüggésbe e szerepkör megszületését, illetve elterjedését. Conner 2014:43–50) Magyar történeti személyiségek, a 19. század végének – 20. század elejének értelmiségi közszereplői esetén mégis kevés ilyen értelmezésről olvashatunk, ezért alábbiakban erre teszek kísérletet Prohászka Ottokár közéleti tevékenységének elemzésén keresztül. Nem érzem ezt öncélú vállalkozásnak, értelmét elsősorban a történeti életrajz műfajának megújítására tett kísérletként próbálom értelmezni.

Bár magát a fogalmat nem, pontosabban nem így használták egykorúan, e sajátos értelmiségi szerepkör felismerésére már a 20. század első feléből is ismerünk definíciókat. Épp Prohászka kapcsán például olvashatunk arról, hogy azok közé a „vezető egyéniségek” közé tartozott, „akik a magyar közszellem terén elől járnak, akik folytonos szellemi kapcsolatban állva a nagy nyilvánossággal az egész közgondolkodásra hatnak s jelentékeny csoportok állásfoglalását társadalmi, politikai, irodalmi és világnézeti kérdésekben irányítják, akik nemcsak olvasótábort, de hitközséget is gyűjtöttek maguk köré, akik nemcsak szórakoztatói, de mesterei is a nemzet széles rétegeinek, akik nemcsak rakéták, hanem vezércsillagok is.” (Szász 1918:93) Prohászka kortársa, a „tudományos fajelmélet” egyik legnagyobb hatású propagátora, a zoológus Méhely Lajos 1925-ben öndefinícióként is a 21. századi közszereplő értelmiségi jelenséget megelőlegezően fogalmazott, amikor *Vissza a ghettóba* című antiszemita cikkét Bethlen István miniszterelnök figyelmébe ajánlotta: „Talán érdeklí Nagyméltóságodat, miként vélekedik nemzeti létünk függő kérdéseiről egy minden politikától elvonatkoztatott biológus, aki immár egy félszázad óta kutatja a természet örök és megmásíthatatlan törvényeit.” (Méhely 1925) A „minden politikától elvonatkoztatott” itt egyértelműen arra utal, hogy az illető nem viselt politikai-közhatalmi tisztséget, nem folytatott

pártpolitikai tevékenységet, ugyanakkor rendszeresen publikált közéleti lapokban politikai elemzéseket, tartott ilyen jellegű előadásokat stb. (Vö. Paksy 2013:49–52; Méhelyhez – politikai nézeteiben is – hasonló közszereplő értelmiségi pályafutásra ld. még pl.: Kund 2020:139–145).

A legújabb történeti irodalomban már voltak kísérletek ilyen megközelítésekre (így alábbi töprengéseim nem nélkülözik az előzményeket), például olvashatunk a történész Fraknoi Vilmosról, mint a századforduló katolikus közszereplő értelmiségiként való értelmezéséről (Tusor 2024:274–276), aki egyébként ebből a szempontból Prohászka Ottokár egyfajta előfutárának és/vagy párhuzamának is tekinthető, noha a közélet tartalmi kérdéseiben kettejük között sok volt az eltérés. Sőt, Prohászka Ottokár közszereplő értelmiségiként való értelmezésére is történt már utalás a szakirodalomban (Szabó 2010:39).

Nyilván nem a közszereplő értelmiségi modern értelmében, de a püspök egykori hívei és későbbi követői a szerepvállalás következtében nevezték lépten-nyomon Prohászka Ottokárt a „magyarország lelki vezérének”, „tanítómesterének”, „apostolnak” stb. Vagyis már kortársai is a közvéleményt befolyásoló, az iránt kiemelten érdeklődő, napi politikai kérdésekben és átfogó politikai folyamatok értelmezésében egyaránt rendszeresen állást foglaló személynek tekintették. Akkor is, ha a „közszereplő” / „közszereplés” terminusai a 20. század első felében kevésbé ismert és alkalmazott, vagy más keretek között alkalmazott kifejezések voltak.

II. A public intellectual szerepkör elemei Prohászka Ottokárnál

Prohászka halála után a fentebbi, a püspököt meghatározó közvéleményformáló (egyházi) személyiségnek tartó minősítések már-már elmaradhatatlan jelzőkké váltak, és hatását a későbbi történetírás képviselői is – értékelésétől függetlenül – kivétel nélkül jelentősnek minősítik az 1920-as évek magyarországi közéletében. A közszereplő és politikus Prohászka Ottokárral foglalkozó korábbi kutatások – mind az átfogó életrajzok (Gergely 1994:180–231; Szabó 2007:225–256), mind az esettanulmányok (Gergely 1982; Gergely 1996;

Frenyó 2009; Orvos 2009; Markó 2010 stb.) – egyes eredményei erre a public intellectual szerepre utalnak (többnyire kimondatlanul), ehhez szeretném hozzátenni a szakirodalom közszereplő értelmiségi szerepkörrel kapcsolatos definíció-elemeit és megfeleltetni Prohászka Ottokárnak:

A public intellectual közvélemény-formáló tevékenységét más „munkakör” mellett látja el, jellemzően tudományos munkát végez, ez biztosítja számára nemcsak a függetlenség lehetőségét, hanem a tekintélyét is. Mint a kérdés elemzője definícióra törekedve fogalmazza meg a közszereplő értelmiségi lényegét: „Intellektuelként definiáljuk az értelmiségnek azt a csoportját, amely a széles nyilvánosságban (a médiában) a közügyekről való véleményformálás képességével és befolyásával rendelkezik. Az intellektuelek csoportjába azonban jelen esetben nem értjük bele a »hivatásos« véleményformálókat, azaz a közéletnek azokat a szereplőit, akik a közügyek kommentálását foglalkozásszerűen, politikai kommentátorként, publicistaként űzik. Az intellektuel fontos jellegzetessége, hogy a közéleti részvételt, valamely más hivatás, szakmai tevékenység mellett valósítja meg. Az a tekintély, mely a közügyekhez való hozzászólását legitimálja, szakmai teljesítményéből, elismertségéből származik.” (Kristóf 2011:84) A „más munkakör” Prohászka kétségtelenül igaz: egy római katolikus egyházmegye püspöke volt (ez biztosította az említett „intézményi háttér”), továbbá rendelkezett azzal a szakmai tekintéllyel, amelyet jelentős tudományos (teológiai és filozófiai) munkásságával alapozott meg. (1911-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1920-ban rendes tagjává választotta.)

Az előbb idézett, vélemény-formálási és befolyásolási képességgel Prohászka kétségtelenül jellemezhető mind a dualizmus utolsó időszaka, mind a Horthy-korszak politikai rendszereiben. A nyilvánosság (elsősorban szónoklataival és sajtócikkeivel megszólítható) fórumain keresztül társadalmi és politikai kérdésekben megfogalmazhatta véleményét. Kétségtelenül érzékeny volt a saját korában jelentkező társadalmi problémákra, valamint átfogó nemzetpolitikai kérdések iránt (Magyarország politikai rendszere, a társadalmi igazságtalanság megszüntetése, a magyar kultúra helye Európában, a jelen politikai kihívásai és a jövő formálása stb.), és ezekre saját válaszok megfogalmazásával kísérletezett, küldetészerűen hitt saját igazságában. Mint Thomas Sowell (2012:94) írja alapvető fontosságú monográfiájában, a public intellectual érzékeny kora társadalmi és politikai problémáira, olyan „felkent

elit” tagja, amelynek többé-kevésbé meggyőződése, hogy a problémákra megoldási lehetőséget tud kínálni. Ugyanilyen hozzáállással érdeklődött Prohászka a magyar történelmi múlt értelmezése, tanulságai, meghaladása irányában is, igyekezett – saját szemszögéből persze – „kijavíttatni” a korábbi politikai rendszerekben elkövetett hibákat (Lightman 1999).

Prohászkaiban már az 1890-es évektől megvolt az igény arra, hogy utóbb említett kérdésekben részben elemző, részben azt meghaladó, útmutató álláspontot alakítson ki, nyilvánosság előtti megjelenéseinek gyakorisága önmagában igazolja, hogy gyakran fellépett „a közvélemény formálásának és a politika feletti kontroll gyakorlásának igényével”, nagyon is erőteljes igénye volt a „köz ügyeivel való foglalkozásra”, a „nyilvános okoskodásra”, a tudományos (teológiai és filozófiai) ismereteinek „egy nem szigorúan szaktudományos” ismeretátadására. (Kristóf 2005:97) A „megvolt az igény” alighanem finom megfogalmazás, a közszereplések gyakorisága és tartalma alapján nagyon is erőteljes belső motivációról, a nyilvános véleményformálás iránti folyamatos és elkötelezett készletéről beszélhetünk. Balogh Margit (2015:21–22) Mindszenty Józsefről írott életrajzi monográfiájának konklúziója egyértelműen vonatkoztatható Prohászka-ra is, amikor arról írt, hogy „közszereplése során soha nem vezette semmiféle egyéni érdek. Személyében teljesen feloldódott, egyesült a köz- és a magáncél, ugyanakkor egyéni és egyedi emberi karaktere meghatározta, hogy miként kívánta megvalósítani közcéljait.” Ugyancsak finom megfogalmazás az „útmutató álláspont” igénye, Prohászka-t sokkal inkább az erőteljes mozgósítás motivációjával jellemezhetjük. A közszereplő értelmiségivel kapcsolatosan igaz, hogy nem (pontosabban nem csak, illetve nem elsősorban) szakmai közegében nyilvánul meg, ami a püspök esetében egyértelműen az egyház által biztosított fórumokon (szószéken, egyházi hitéleti lehetőségeken, vallásos sajtón, valamint a tudományos publikációkon stb.) való túllépéssel egyenértékű. Pontos arányt felállítani nyilván nem lehetséges, de egy olyan becslés mindenképp megkockáztatható, hogy a századfordulótól Prohászka valamivel inkább ismert volt „világi” közszereplései, mint püspökként végzett tevékenységei okán. Miközben hagyományos értelemben vett értelmiségi szerepkörének is megfelelt, vagyis szakmai folyóiratokba írt, tudományos igényességű tanulmányokkal is folyamatosan jelentkezett, ilyen jellegű egyesületek rendezvényein szerepelt előadóként, sőt, vezető tisztségviselőként (elnökként) stb. Prohászka-nak már pályafutása korábbi

szakaszában erőteljes igénye volt arra, hogy a „világi” színtereken, sajtóban, társadalmi és politikai egyesületekben jelenítse meg véleményét.

A politikáról való diagnózisait és útmutatásait a public intellectual úgy tárja folyamatosan a nyilvánosság elé, hogy közben nem visel közhatalmi funkciót (Szitás 2020:12; Bozóki 2019:27–28). Prohászka ből sem lett miniszter (főleg a Horthy-korszak elején többször felmerült), mint például az egyházban hasonló karriert befutó Vass József, aki 1924-től kalocsai nagyprépost, 1920–1930 között előbb vallás- és közoktatásügyi, majd a Bethlen-kormányokban népjóléti és munkaügyi miniszter volt. Ugyanakkor igaz, hogy Prohászka a közszereplő értelmiségi mindkét említett minőségében megnyilvánult: 1896-ban a Katolikus Néppárt jelöltjeként indult parlamenti választáson (főleg a kormányzat erőteljes fellépése miatt nem szerzett mandátumot), 1920–1922 között nemzetgyűlési képviselő (közben hét hónapon keresztül a kormánypárt elnöke) is volt, ettől függetlenül ilyesmiről nem beszélhetünk, „csak” folyamatos közszereplésekről, amelyek egyébként a politikai pozíciókkal párhuzamosan (sőt, azokat háttérbe szorítva) általában jellemezték. Rövid pártpolitikai szerepvállalásaitól függetlenül egyértelműen elmondható róla a „szabadon lebegő”, vagyis független értelmiségi pozíciója (Bozóki 2019:26–27, 47), még csak valamiféle „hibrid” csoportba sem sorolhatjuk. (Bozóki 2019:44–45) Prohászka Székesfehérvár város és Fejér megye helyhatóságaiiban való helyi képviselői szerepvállalása alapvetően nem befolyásolták a hatalmi és pártpolitikától való függetlenségét, ahogyan a számos társadalmi egyesületben viselt vezető pozíciója, tagsága sem.

Prohászka Ottokár egyértelműen olyan személyiség volt, aki felismerte és felhasználta kora technológiai adottságait és modernizációs vívmányait, nem véletlen, hogy az új társadalmi és politikai konstrukciókat egyháza szemüvegén át értelmező üzeneteit a közszereplő értelmiségiek „aranykorát” (vagyis a 19. század utolsó és a 20. század első évtizedeit, Conner 2014:236) meghatározó két csatornán keresztül juttatta el a társadalom különféle csoportjaihoz: a nyomtatott sajtón, valamint tömegrendezvényeken keresztül. (Utóbbi fórumokon elhangzott beszédeinek hatását is a sajtó erősítette fel.) Vagyis pont abban az időszakban, amikor a nyomtatott sajtó egyeduralmodó volt a közvélemény formálása tekintetében, a további technikai vívmányok (például a rádió) által nyújtott közszereplési lehetőségekkel Prohászka már nem élhetett.

A public intellectual-ek tekinthetők a társadalom (vagy a társadalom egyes csoportjai) lélektani tükörképeinek, álláspontokat artikulálni képes szócsöveknek is, akik akár százezrek szemében is hitelessé, elfogadhatóvá vagy követhetővé nemesítenek valamilyen (tulajdonképp: bármilyen, pozitív vagy negatív tartalmú) ideológiát (Small 2002:10; Bozóki 2019:40). Prohászka esetében ehhez – akár felületes áttekintés alapján – aligha fér kétség. Mind egykorúan, mind az utókorban közhelyszerűen emlegetetté vált, hogy a századforduló időszakában a „harcos” politikai katolicizmus, a Horthy-korszakban a „keresztény-nemzeti” ideológia fáradságot nem ismerő és nagy hatású propagandistájaként értékelhető. Egy-egy részleteiben (is) megragadható politikai eszmerendszert tudott artikulálni, széles körben propagálni, azok megnyilvánulásai mentén támogatókat és kritikusokat egyaránt mozgósítani (Patai 2009:135).

Prohászka közszerepléseinek hatása elvitathatatlan a politikai élet szereplőire és a társadalom egészére (Pires 2009:117; Balayan 2011:236), bár kétségtelen, hogy utóbbira nagyobb mértékben. Ami a politikai élet figuráit illeti, Prohászka közszerepléseinek hatása kevésbé ragadható meg a konkrét politikai döntéshozatalban (nem tekinthetjük például 1919 után a Horthy-rendszert irányító politikusok valamiféle „tanácsadójának”, kormányzati „agytröszt” tagjának), viszont mindettől való függetlenségi periódusaiban nagyon is jelentősnek mondható a „keresztény-nemzeti” jelszót valló mozgalmak, különösen a radikális jobboldal köreiben. Azok közé sorolható (hasonlóan Szekfű Gyulához, Szabó Dezsőhöz stb.), akik „alapvetően meghatározták e nemzedék [a Horthy-korszak nemzedékei], főként a középosztály világlátását, a magyar történelemhez, a tradíciókhoz, a politikához, a kultúrához és a zsidósághoz való viszonyát. Olyan szellemi alapot, fogalomkészletet, attitűdöt adtak [...], amelyek hatásai napjainkig kimutathatók.” (Gergely 2016:92) Ez a hatás – pro és kontra értelemben egyaránt – nemcsak Prohászka saját korában, hanem halála után két másik korszakban: a Horthy-rendszer második felében (Karsai 2009; Veszprémy 2019), illetve az 1990-es évektől szintén erőteljes (Hanebrink 2013:272–273; Fazekas 2024), és nem kétséges, hogy valóságos kultuszáról is beszélhetünk (Mózessy 2016:383).

III. További speciális elemek a közszereplő értelmiségi Prohászka Ottokárról

Alan Lightman (1999) elmélete szerint a „public intellectual”-eknek három szintjét lehet elkülöníteni, ahol az elsőbe azok az értelmiségiek tartoznak, akik csak szakterületükről írnak és beszélnek (a közgazdászok az árfolyamokról vagy az államadósságról, az orvosok a járványokról stb.), a másodikba sorolhatók már keresik azokat a pontokat, amelyek szakmájukat a körülöttük lévő társadalmi vagy politikai valóság problémáihoz kötik, a harmadikba tartozók pedig „szimbóllumá, olyan személyiséggé emelkednek, akik valami sokkal nagyobbat képviselnek”, mint az a konkrét szakmai vagy értelmiségi háttér, amelyhez tartoznak. Prohászka Ottokárt egyértelműen ebbe a harmadik kategóriába sorolhatjuk, hiszen nemcsak katolikus püspökként, vagy teológusként nyilatkozott meg a nyilvánosság előtt, hanem folyamatosan részt vett a napi politikai eseményekben, politikai helyzetértékeléseket és programokat fogalmazott meg.

Érdekes elméleti alapként azt is leszögezni, hogy Prohászka a public intellectual-ek speciális alcsoportjába is sorolható, mert értelmiségi háttérét a katolikus egyház adta. Ráadásul Prohászka nemcsak egyszerűen katolikus értelmiségi, hanem egyházi személy, sőt, püspök is volt, s mindez nyilván további kérdéseket is felvet. A bármilyen vallási-felekezeti elkötelezettségű public intellectual-eknek az üzeneteiket mindenkor az egyházuk társadalmi tanítására kell építeni (vagy vállalni azzal a kritikus szembefordulást), mintegy egyszerre kívülről és belülről szemlélni az egyházat, tudomásul venni, hogy az egyház része a mindenkori „világi” politikának, vagy éppen az egyetemes világmagyarázatot konkrét társadalmi és politikai szituációra kell értelmezni (Ehret 2011:110, 114–115, 120; részletesen például: MisirHiralall 2018). Prohászka közszereplései alapján megállapíthatjuk, hogy nagyon is tudatosan vállalta ezt a szerepet, sőt, vallásossága kifejezetten inspirálta őt abban, hogy a magyar nép számára politikai helyzetértékeléseket, vagy éppen megvalósítandó programot fogalmazzon meg. A politikatudományi irodalomban sokat foglalkoznak a „közösség érdekében való cselekvés” belső indíttatásával, mint motivációval, amely a közszereplőket nyilvános fellépésre, cselekvésre sarkallja (Boda 2013:40), a püspök esetében a keresztény

meggyőződéséből fakadó missziós lendülete nyilvánvalóan a közélet színtereire is elvitte.

Prohászka Ottokár akkor (az 1890-es években) vette fel ezt a sajátos public intellectual magatartását, amikor – mint említettem – ez a szerepkör egyáltalán létrejött. XIII. Leó pápa *Rerum novarum* enciklikájának sajátos hatásaként is értelmezhetjük, hogy Prohászka kezdettől megpróbálta a modern világ kihívásaira a válaszokat a katolikus vallásban megtalálni, és azok tradicionális elemeinek felhasználásával újrafogalmazni. Egyesek szerint a katolikus értelmiségnek általában a modernizáció valamennyi fázisában egyaránt az a feladata, hogy a negatív közérzet, illetve társadalmi állapotok megoldásához szükséges eszközöket a teológia világában keresse (Volf–Croasmun 2019). A modernizáció valamennyi kérdéséhez való egyházi viszony igényli a széles körű tájékozottságot, megismerést, párhuzamosan a katolikus hit értékeinek védelmével, továbbá az „elefántcsonttoronyként” is értelmezhető egyházi intézményrendszerből a „világba” való kilépéssel (Heft 2005:3–4, 7–8; Keane 2016) – e leírás pontosan ráilleszthető Prohászka Ottokár mintegy évszázaddal ezelőtti tevékenységére. (Mint egy művelődéstörténeti összegzés szerzője megállapította: „Prohászka alkalmazza először a vallásos szellemet újjáalakító írásaiban a technika fejlődésének, a társadalmi és gazdasági fejlődés mérhetetlen arányú fellendülésének tanulságait.” Tóth 1942:302) Az egyházban mindig is voltak arról viták, hogy összeegyeztethető-e egyáltalán a hitvalló katolikus magatartás a közszereplő értelmiségi „világi” szerepével (Cloutier 2016). Ez persze lehet az egyház belső diskurzusa is, a kívülállók szempontjából azonban kétségtelen, hogy a történelem folyamán nagyon sok egyházi személy volt (akár Szent Ágostontól kezdve), akik munkássága egyértelműen értelmiségi feladatkörként értelmezhető, a modernizáció korában pedig a hit és a tudomány összeegyeztethető voltáról éppen elég sokan értekeztek (Kaczor 2022). A vonatkozó véleményekből az az összkép rajzolódik ki, hogy a 20–21. századi katolikus értelmiségi egyfajta missziós feladatként is értelmezheti saját szerepét a világban (Kaczor 2022; Kamel 2021), és ez utóbbi diagnózis Prohászka Ottokárral kapcsolatosan mindenképp elmondható.

Richard A. Posner (2003:54) szerint a sajátos eszmei tartalmú értelmiségi szerepkör „egyszerre szűkíti és élesíti az elmét”, vagyis a közszereplő értelmiségi számára létezhet egy nagyon is speciális, ugyanakkor rendkívül motiváló szellemi tartalom, márpedig jelen esetben az erőteljes kötődés a

katolikus hithez és az egyházhoz mindenképp felfogható ilyennek. A public intellectual-nek mindenkor vannak eszméi (ha kiforrott, vagy nyíltan megfogalmazott ideológiája nincs is), és az értelmiségi tulajdonképp ezen eszmékkal mintegy „kereskedést” folytat (távoli hasonlatként: ahogy a mérnök gyakorlatban teszteli az elméleti konstrukcióit; Sowell 2012), eszméinek a valósághoz való viszonyáról gondolkodik, megpróbálva ideológiai meggyőződésének megfelelő irányba befolyásolni a valóságot, az általa vélt igazság megvalósulását elérni a társadalmi viszonyokban, valamint a politikai döntéshozatal szintjén. Thomas Sowell arról is írt hosszabban, hogy a public intellectual-ek tevékenységének és teljesítményének megítélésekor nem szabad abból kiindulni, hogy megfogalmazott elméleteik, vagy akár azokból fakadó jobbító szándékú javaslataik (politikai programjaik) mennyiben voltak megvalósíthatók a későbbiekben. (Sowell 2012) Fontos, de a közszereplés-kutatásban igazából csak egy második (vagy következő) feladat annak megítélése, hogy a közszereplő értelmiségi mennyiben találkozhatott azzal, hogy állásfoglalását egyfelől a politika, másfelől a társadalom jutalmazza, vagy éppen – ellene fordulva – szankciókkal bünteti. (Posner 2003:146–147)

IV. Konklúzió

A fenti néhány vázlatpont alapján úgy gondolom, a public intellectual, mint értelmezés egy lehetséges új irányt szabhat a történeti életrajz műfajának, mely egy, saját közéletében fontos szerepet játszó személy nyilvánosság előtti megszólalásaira, tevékenységeire (a közszereplésekre), mint csomópontokra irányítja a figyelmet. Meggyőződésem, hogy Prohászka Ottokár példáján keresztül új megközelítésű életrajzok is megfogalmazhatók, melyek a public intellectual hatásvizsgálata (befogadó közeg, kritikus és támogató vélemények, politikára gyakorolt hatás, a tömegkommunikáció eszközeivel kapcsolatos sikeresség stb.) alapján egyszerre alkot új képet az egyénről és arról a korszakról (politikai rendszerről), amelyben élt és alkotott. A problémakör kibontását, továbbgondolását későbbi tanulmányokban szeretném folytatni.

Irodalom

- Balayan, Alexander (2011): Intellectual Elite: Identification Problem and Influence on Socio-political Processes in Europe by the Example of France and Poland. *International Journal of Business and Social Science*, 19(2):236–240.
- Balogh Margit (2015): *Mindszenty József, 1892–1975, I–II*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont.
- Boda Zsolt (2013): *Legitimitás, bizalom, együttműködés. Kollektív cselekvés a politikában*. Budapest: Argumentum – MTA TK Politikatudományi Intézet.
- Bozóki András (2019): *Gördülő rendszerváltás. Az értelmiség politikai szerepe Magyarországon*. Budapest: L'Harmattan.
- Cloutier, David (2016): Jacobs' Lament: Can Christians be Public Intellectuals? *Catholic Moral Theology*, 8 September 2016. Online: <https://catholicmoralthology.com/jacobs-lament-can-christians-be-public-intellectuals/> (Letöltés: 2023.01.15.).
- Conner, Tom (2014): *The Dreyfus Affair and the Rise of the French Public Intellectual*. Jefferson: McFarland.
- Ehret, Jean (2011): The Catholic Intellectual Tradition and its Dynamics. In Jean Ehret – Erwin Möde (eds.): *The Challenge of the Catholic Intellectual Tradition: Making a Difference in Contemporary Academic Settings*. Wien–Berlin: LIT Verlag, 109–134.
- Fazekas Csaba (2023): A public intellectual mibenlétéről. In Fazekas Csaba (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Csizmadia Ervin 65. születésnapjára*. Miskolc: Miskolci Egyetem BTK Alkalmazott Társadalomtudományok Intézete, 46–63.
- Fazekas Csaba (2024): Prohászka-vita a magyar közéletben, 1990–2023. In Fenyves Katalin – Vörös Kata (szerk.): *A Mindenség megismerése. Tanulmányok a 70 éves Gábor György tiszteletére*. Budapest: Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem, 352–382.
- Frenyó Zoltán (2009): Prohászka Ottokár és a keresztény nemzeti újjászületés. In Mózesy Gergely (szerk.): *Prohászka-tanulmányok, 2007–2009*. Székesfehérvár: Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 23–32.
- Gergely Anna (2016): Hóman Bálint pályája a mai hatalmi és emlékezetpolitika tükrében. *Múlt és Jövő*, 27(3):92–122.
- Gergely Jenő (1982): Prohászka Ottokár es a „keresztény kurzus”. *Műhely*, 5(2):58–75.
- Gergely Jenő (1994): *Prohászka Ottokár. „A napbaöltözött ember.”* Budapest: Gondolat.
- Gergely Jenő (1996): Prohászka Ottokár közéleti működése. In Szabó Ferenc SJ. (szerk.): *Prohászka ébresztése, I*. Budapest: Távlatok, 109–124.

- Hanebrink, Paul A. (2013): The Memory of the Holocaust in Postcommunist Hungary. Part 1: The Politics of Holocaust Memory. In John-Paul Himka – Joanna Beata Michlic (eds.): *Bringing the Dark Past to Light. The Reception of the Holocaust in Postcommunist Europe*. Lincoln–London: University of Nebraska Press, 261–291.
- Heft, James L. (2005): Catholic Intellectuals: No Ivory Tower. In James L. Heft (ed.): *Believing Scholars: Ten Catholic Intellectuals*. New York: Fordham University Press, 1–10.
- Kaczor, Christopher (2016): A Catholic Intellectual: A Contradiction in Terms? Word on Fire, 7 September 2022. Online: <https://www.wordonfire.org/articles/fellows/a-catholic-intellectual-a-contradiction-in-terms/> (Letöltés: 2023.01.15.).
- Kamel, Onsi Aaron (2021): The Power of the Catholic Intellectual Ecosystem. Ad Fontes, 3 November 2021. Online: <https://adfontesjournal.com/web-exclusives/the-power-of-the-catholic-intellectual-ecosystem/> (Letöltés: 2023.01.15.).
- Karsai László (2009): Görények a tyúkólban. Prohászka Ottokár szélsőjobb recepciója, 1927–1944. *Élet és Irodalom*, 52(18):17.
- Keane, James T. (2016): Where have all the Catholic intellectuals gone? America: The Jesuit Review, 3 October 2016. Online: <https://www.americamagazine.org/issue/writers-and-reconcilers> (Letöltés: 2023.01.15.).
- Kristóf Luca (2005): Közéleti értelmiség és hírnév. *Századvég*, 10(36):97–127.
- Kristóf Luca (2011): Politikai nézetek és reputáció az értelmiségi elitben. *Politikatudományi Szemle*, 20(2):83–105.
- Kund Attila (2020): „Ha olyan férjet választana, akinek a vére zsidó vérrrel keveredett...” Faji antiszemitizmus és családi botrány dr. Bársony János végrendelete körül. *Múltunk*, 65(3):126–163.
- Lightman, Alan (1999): The Role of Public Intellectual. *MIT Communications Forum*, 1999. Online: <https://web.mit.edu/comm-forum/legacy/papers/lightman.html> (Letöltés: 2023.01.14.).
- Markó Csaba (2010): Katolicizmus és politika a Horthy-korszak elején. Prohászka Ottokár és a „keresztény kurzus”. In Miklós Péter (szerk.): *Újragondolt negyedszázad. Tanulmányok a Horthy-korszakról*. Szeged: Belvedere Meridionale, 214–222.
- Méhely Lajos (1925): Méhely Lajos levele Bethlen Istvánnak. Budapest, 1925. március 18. – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, K 468. (= Bethlen István miniszterelnök iratai) 1. cs. 1925. sz.n.
- MisirHiralall, Sabrina D. (2018): Presidential address: the future of religious and theological studies: what is our responsibility as public intellectuals? In MisirHiralall, Sabrina D. – Fici, Christopher L. – Vigna, Gerald S. (eds.): *Religious Studies Scholars as Public Intellectuals*. London–New York: Routledge, 7–11.

- Mózessy Gergely (2016): „Állítólag Prohászka egyszer...” In Somorjai Ádám OSB – Zombori István (szerk.): *Episcopus, Archiabbas Benedictinus, Historicus Ecclesiae. Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára*. Budapest: METEM, 381–392.
- Orvos Levente (2009): A „közéleti kereszténység” eszme tartalma Prohászka Ottokárnál. In Mózes György (szerk.): *Prohászka-tanulmányok, 2007–2009*. Székesfehérvár: Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 13–22.
- Paksy Zoltán (2013): *Nyilas mozgalom Magyarországon, 1932–1939*. Budapest: Gondolat.
- Patai, Daphne (2009): Public Intellectuals as Propagandists. Who are the Public Intellectuals? *Society*, 46(2):129–136. <https://doi.org/10.1007/s12115-009-9196-1>
- Pires, Maria Laura Bettencourt: Public Intellectuals: Past, Present and Future. *Comunicação & Cultura*, (7):115–130. <https://doi.org/10.34632/comunicacaoecultura.2009.478>
- Posner, Richard A. (2003): *Public Intellectuals: A Study of Decline*. Cambridge–London: Harvard University Press.
- Small, Helen (2002): Introduction. In Helen Small (ed.): *The Public Intellectual*. Oxford: Blackwell Publishing, 1–18.
- Sowell, Thomas (2012): *Intellectuals and Society*. New York: Basic Books.
- Szabó Ferenc SJ (2007): *Prohászka Ottokár élete és műve, 1858–1927*. Budapest: Szent István Társulat.
- Szabó Ildikó (2010): Az egyházak közreműködése a nemzeti identitás formálásában a Horthy-korszakban. *Iskolakultúra*, 20(2):33–52.
- Szász Zoltán (1918): Prohászka Ottokár. *Esztendő*, 1(11):93–122.
- Szítás Katalin (2020): *Értelmiség és politika*. Budapest: Kalligram.
- Tóth László (1942): A vallásos szellem. In Miskolczi Gyula (szerk.): *Az új Magyarország*. Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 283–306.
- Tusor Péter (2024): Fraknoi, a katolikus történész és tudományépítő. In Kanász Viktor – Tusor Péter (szerk.): *Fraknoi emlékkönyv. Fraknoi Vilmos (1843–1924) püspök, történész, a Magyar Tudományos Akadémia főtákarának emlékezete*. Budapest–Róma: Fraknoi Vilmos Római Történelmi Kutatócsoport, 247–284.
- Veszprémy László Bernát (2019): „Hungarista nagy papunk”? Közéleti viták Prohászka Ottokár szellemi örökségéről a harmincas-nyolcvanas évek Magyarországon. *Múlt és Jövő*, 30(3):99–111.
- Volf, Miroslav – Croasmun, Matthew (2019): *For the Life of the World. Theology that Makes a Difference*. Grand Rapids: Brazos Press.